

ENRIC CARRERAS

El dolmen de Canadal; al fons, la llosa de capçalera —única actualment dempeus—, a l'esquerra, la llosa lateral de ponent, caiguda, i en primer terme, el gran fragment de la coberta.

Dos monuments megalítics, un dolmen a la Jonquera i un menhir a Agullana

JOAN BADIA I HOMS
BENJAMÍ BOFARULL
ENRIC CARRERAS
MIQUEL-DÍDAC PIÑERO

El mes d'octubre de l'any passat, pocs dies després de la celebració a la Jonquera de les primeres *Jornades d'Estudi de l'Albera*, unes minucioses recerques que ja havíem projectat feia algun temps donaren el fruit esperat. Vàrem aconseguir localitzar el dolmen de Canadal, un megalít que feia molt de temps que romania

introbable. El seu emplaçament i exacta situació havien esdevingut un enigma, tot i que havia estat descrit per autors de final del segle XIX i primeres dècades del XX.

Un parell de setmanes abans de retrobar el dolmen havíem tingut l'ocasió d'identificar un menhir inèdit en aquesta mateixa rodalia, al paratge dels Palaus, a l'Estrada.

Creiem que l'interès indubtable, per a la investigació arqueològica, d'aquests megalítics —ambdós amb certes singularitats, que precisarem— exigeix una ràpida actuació encaminada a salvaguardar-los de destruccions i degradacions, un in-

terès que justifica, també, l'esforç que demanem per restituir-los completament al seu estat original.

El dolmen de Canadal, seixanta-sis anys després La seva situació. Estat de la qüestió

El dolmen de Canadal fou donat a conèixer per Lluís-Marià Vidal l'any 1894. Aquest autor en va fer una descripció i publicà una planta i un dibuix aproximatiu al gust de l'època; situà el dolmen "a la dreta del camino de Casa Nadal de la

Junquera a Cantallops, a unos 200 pasos del mismo" ¹.

L'any 1911, J. Botet i Sisó reprodueix les dades i el mateix dibuix, una mica retocat, de Vidal ². L'any següent, el 1912, Manuel Cazorro, que devia haver-lo visitat un poc abans, va repetir bàsicament la mateixa descripció de Vidal, però per localitzar el megàlit donà unes indicacions força diferents. Cazorro parteix de la carretera de França, des d'on "...se llega a Canadalt, y después de las últimas casas, a cinco minutos escasos, junto al camino que lleva a la ermita de Santa Lucía, en una propiedad del Sr. Laporta, se encuentra el domo de Canadalt". Al mateix temps publicà una nova planta i una excel·lent fotografia ³.

En una *Guía de Gerona y su provincia* apareguda l'any 1918 aquest dolmen és citat sobre la base de la informació de L.M. Vidal, si bé hom tradueix la distància indicada per localitzar-lo en metres ⁴.

P. Bosch i Gimpera l'any 1919 considerà aquest megàlit una cista quadrangular i, segurament per un lapsus, anotà unes dimensions interiors de la cambra sensiblement diferents a les de Vidal ⁵.

Bosch Gimpera i Lluís Pericot visitaren el dolmen de Canadal l'estiu de l'any 1920 i ja el trobaren enderrocat. La destrucció segurament es produí durant la dècada precedent. Aquests autors, després d'haver vist el megàlit, l'inclouen, per la seva tipologia, entre les cistes ⁶.

És interessant reproduir la descripció de Bosch i Pericot, per la qual es comprova que l'any 1920 el dolmen es trobava gairebé exactament en l'estat en què el veiem avui: "Canadalt.- El situat en el veïnat d'aquest nom està avui quasi totalment destruït, no restant en peu més que la llosa de capçalera; de la d'un costat han restat caiguts els trossos, en desordre, igual que la llosa de la coberta. El sepulcre deuria tenir una forma semblant als dos descrits (la Jaça d'en Torrent i la Barraca del Lladre), i encara s'hi veuen restes del túmul. Sembla inútil l'excavació perquè apareixia la roca visible, i la poca terra que hi havia a sobre presentava senyals d'haver estat remenada".

Després de la visita de Bosch i Pericot, la situació del dolmen restà en l'oblit més absolut. Sembla com si ningú més —d'entre les persones interessades en el tema— hagués aconseguit tornar-lo a veure, tot i

que sabem que fou cercat en diverses ocasions, sempre infructuosa-ment.

Així, doncs, totes les citacions posteriors a l'any 1920 en referència al dolmen de Canadal tindran únicament com a base la bibliografia anterior.

L'any 1922, A. Rovira i Virgili sintetitzà, a la seva manera, les notícies de Vidal i de Cazorro, que ell cita, i afirmà que el dolmen era destruït del tot. (Bosch i Pericot l'havien descrit com a "quasi" destruït). També reproduí la planta i la fotografia de Cazorro ⁷.

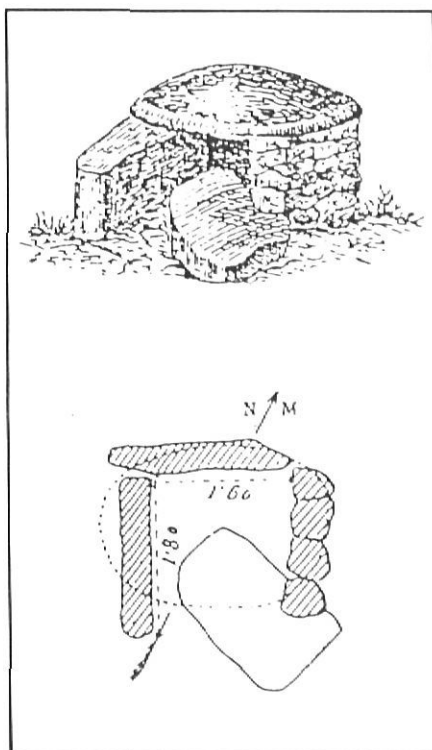
Lluís Pericot, en la seva tesi de l'any 1923, publicada el 1925, indica que no s'excavà a causa del seu estat ruïnós i el classifica com a cista. Al mateix temps en publica una nova planta, semblant, però no exacta, a les de Vidal i de Cazorro, en les quals no hi ha dubte que s'hagué de basar, ja que el megàlit era enrunat quan ell el visità l'any 1920. És evident que aquesta planta no podia correspondre a la realitat ⁸. Aquest autor, en la revisió de la seva esmentada tesi, publicada l'any 1950, repeteix les dades anteriors i la mateixa planta inexistent. Tanmateix, amplia l'apreciació tipològica, ja que defineix el megàlit de "petita cista oberta" ⁹.

Quan Lluís Esteva i Cruañas, amb el permís concedit l'any 1974

per la "Direcció General de Bellas Artes", intentà localitzar el dolmen de Canadal per realitzar-hi la corresponent excavació, no aconseguí trobar-lo, malgrat l'ajut de gent de la Jonquera. La situació del megàlit era desconeguda fins i tot pels habitants de la contrada ¹⁰.

Això no obstant, aquest investigador sintetitzà molt adequadament les aportacions anteriors i confeccionà una fitxa sobre aquest dolmen. Hi reproduí la planta i el dibuix de Vidal i les plantes de Cazorro i de Pericot; també publicà, una vegada més, la famosa foto de Cazorro, en una còpia facilitada per l'Arxiu Mas de Barcelona. Tanmateix, Lluís Esteva aprofundí més i amb les dades de Vidal de l'any 1894 i d'un altre escrit del 1911 ¹¹, en relació amb l'orientació del sepulcre megalític, calculà una mitjana que li va donar 147° ¹². Apuntava també que per l'examen de la fotografia de Cazorro deduïa que era un dolmen de cambra simple, a més de destacar algunes particularitats de la llosa de coberta i altres consideracions ¹³.

Val a dir que un de nosaltres, en una obra de l'any 1978, hagué de manifestar que tampoc no havia reeixit a retrobar aquest dolmen ¹⁴. I també nosaltres mateixos, molt recentment, després de noves recerques, encara ens veïem obligats a considerar-lo no localitzat ¹⁵.

El dibuix i la planta del dolmen de Canadal publicats per Lluís Maria Vidal l'any 1894.

Localització i situació

Per cercar les restes del dolmen de Canadal només disposàvem de les indicacions de Vidal del 1894 i de Cazorro del 1912.

El primer d'aquests autors ens feia partir del km. 780 de la carretera N-II i pujar al Mas de la Por, vers Cantallops, per un camí que s'integra en el seu darrer tram en la pista que porta a Santa Llúcia. Aquest seria "el camí de Casa Nadal de la Jonquera a Cantallops", segons l'expressió de Vidal, del qual diu que només cal desviar-se 200 passes a la dreta per arribar al dolmen. Malauradament, s'oblidà de precisar en quin punt del recorregut ens havíem de desviar. Així, aquesta indicació no ens servia, en principi, gairebé per a res.

Ara sabem que calia desviar-se a la cruïlla amb l'antic camí carreter de Canadal a Santa Llúcia. Des d'aquest punt, seguint cap a Canadal, hi ha unes 450 passes fins al dolmen i algunes menys en línia recta.

En qualsevol cas, sempre són força més que les indicades per Vidal.

Si seguïem l'explicació de Cazorro, ens calia partir també del punt quilomètric 780 i d'allí pujar cap a Canadal. En arribar a les darreres cases del lloc —volia dir el Mas Pitxo i el Mas Palet, segurament— s'havia d'agafar el camí de Santa Llúcia i seguir-lo durant cinc minuts fins a trobar el dolmen.

Hem pogut comprovar que si bé el dolmen és a prop del camí, com deia Cazorro —pocs metres a la dreta, pujant—, cal caminar, amb tota seguretat, almenys uns deu minuts, i uns vuit, com a mínim, si agafem la drecera del Mas Palet, tot i que aquestes mesures de temps són sempre molt aleatòries.

La dificultat primordial era la d'identificar aquest vell camí de Santa Llúcia, oblidat per tothom. No tinguérem altre remei que anar resseguint la xarxa d'antics viarans que podien prendre la direcció adequada des de Canadal, tasca que resultà especialment feixuga. Final-

ment encertàrem el camí correcte —envaiït per la malesa i en alguns trams molt perdut, amb els marges desfets—, el qual ens va permetre retrobar el dolmen de Canadal¹⁶.

Des de la visita dels arqueòlegs Bosch Gimpera i Pericot de l'any 1920 s'havien escolat seixanta-sis anys i escaig. El megàlit, com ja hem indicat, es troba pràcticament en el mateix estat en què ells el veieren.

En el plànol que publiquem, s'hi senyala el traçat d'aquest antic camí mig perdut de Santa Llúcia, que és la clau per arribar al dolmen sense cap mena de problema.

Estat actual del megàlit

Aquest dolmen, com ja hem precisat, fou destruït o caigué després d'haver-lo estudiat Cazorro i abans de la visita de Bosch i Pericot: és a dir, entre els volts de l'any 1912 (en tot cas, el moment en què es tirà la fotografia publicada per Cazorro

aquest any) i l'estiu del 1920.

Actualment només resta clavada *in situ* la gran llosa de capçalera.

La llosa lateral de ponent és caiguda, però sencera, vora l'alzina surera que apareix a la foto repetidament esmentada (l'arbre actual n'és un rebroll, però hi queda la soca del vell, referència que pot ésser útil per a restaurar el megàlit).

La paret seca del costat de llevant de la cambra ha desaparegut, però es veuen encara alguns rastres del basament. La llosa caiguda, en una petita part sota d'aquesta paret, que es dibuixa a les plantes antigues, també ha desaparegut. Segurament és trossejada i en formaven part algunes de les pedres amuntegades a migdia del dolmen.

La gran llosa de coberta també és a terra i parcialment trencada. En resta un fragment molt gran, força més de la meitat, en el qual s'aprecia la particular forma con-

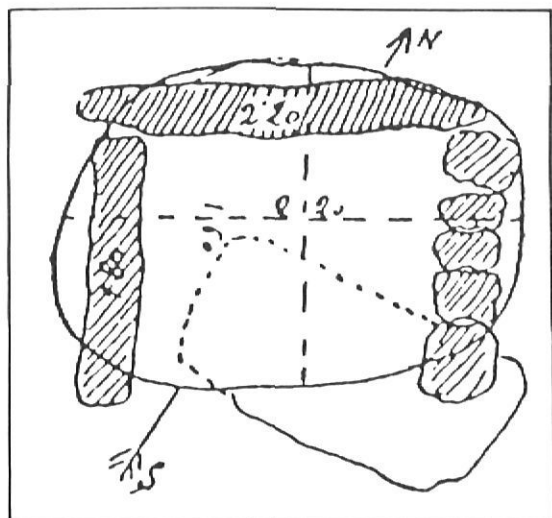

La fotografia del dolmen de Canadal publicada per Manuel Cazorro l'any 1912. (Còpia de l'Arxiu Mas de Barcelona).

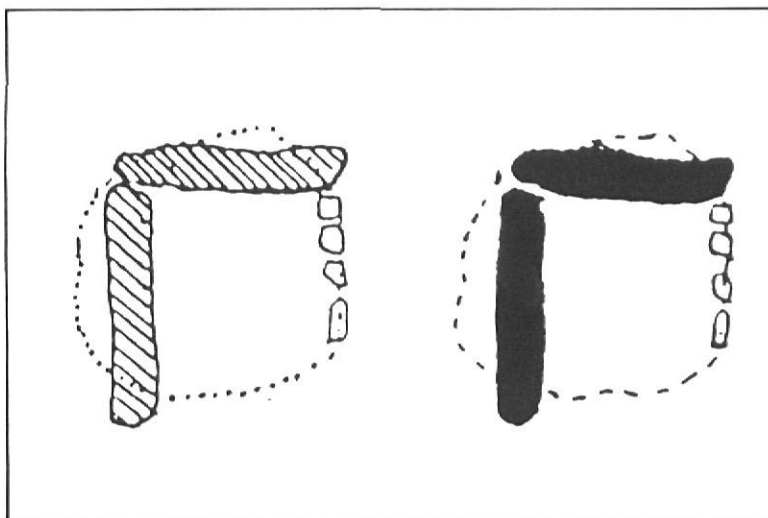
Les restes del dolmen de Canadal des del sud-est. Observeu el relleu recerclat per un solc insculpit a la capçalera, tocant la llosa caiguda i, en primer terme, sota la coberta, el testimoni d'una excavació furtiva.

ENRIC CARRERAS

Planta del dolmen de Canadal publicada per Cazurro.

Les dues versions de la planta del dolmen de Canadal, idealitzada, que publicà L. Pericot els anys 1925 i 1950.

vexa —per dir-ho com L.M. Vidal— del seu lloc i els retocs artificials del seu contorn. A poca distància, vers migdia, s'identifiquen sense dificultat alguns trossos de la part destruïda, els quals probablement permetrien gairebé la total recomposició d'aquesta coberta.

La roca natural és visible a l'indret on hi ha el gran fragment de la coberta, al costat i a sota de la qual s'hi practicà, en data indeterminada, un intent d'excavació clandestina.

Del túmul, molt erosionat, se n'aprecien encara restes, sobretot a ponent. A la seva vora hi hem

recollit alguns bocins informes de ceràmica a mà.

El dolmen es construí enterament amb granit del mateix terreny geològic ¹⁷.

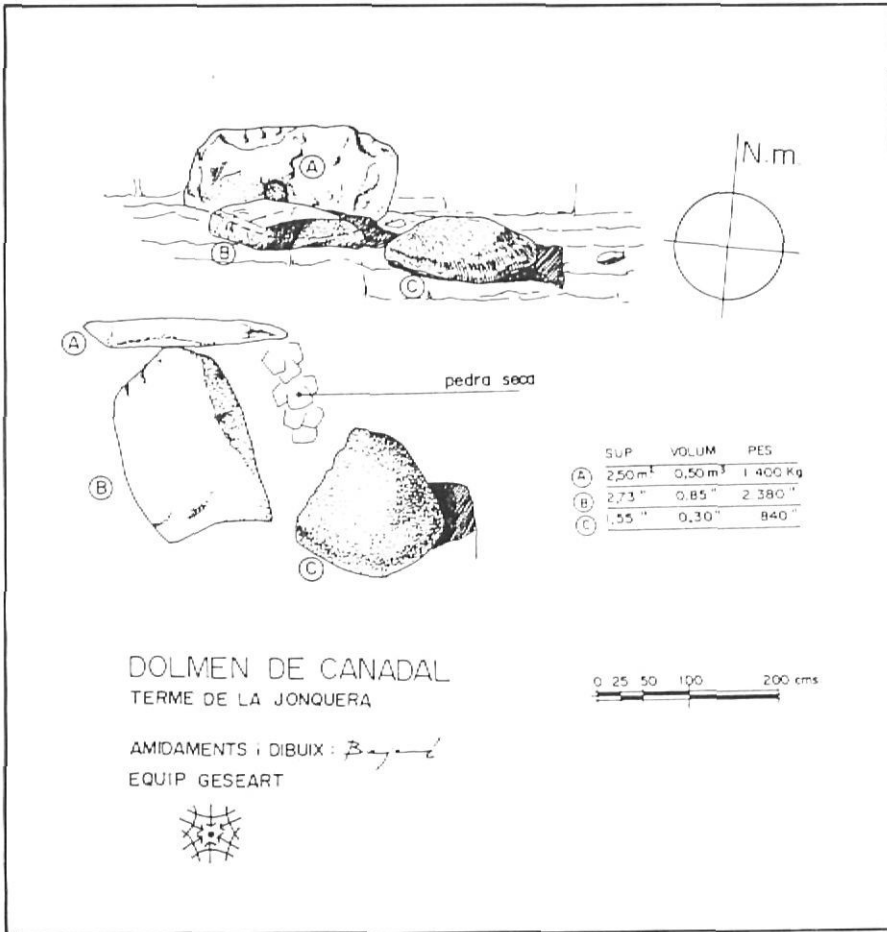
Ens cal descriure, finalment, un interessant detall d'aquest megàlit que, pel que sembla, havia passat desapercebut; almenys no s'esmenta en cap de les descripcions publicades.

A la llosa de capçalera —l'única que resta dempeus— i a la cara que dona a l'interior de la cambra, a la seva part inferior i aproximadament al centre, hi ha un ressalt natural —o poc retocat— força pro-

minent. La seva forma es podria definir com una convexitat de contorn ovalat. Un solc artificial força profund ressegueix exteriorment el seu perímetre amb la clara intenció de destacar el relleu.

El solc o rec insculpit que circueix el ressalt té una amplada de 3,5 cms. L'alçada de relleu és de 45 cm. i l'amplada màxima de 16 cm., mides forçosament aproximatives, ateses tenint en compte que les irregularitats de la pedra i l'extrem inferior està cobert de terra.

La presència de la inscultura descrita ens aproxima potser aquest dolmen al megalitisme de les re-

La coberta i la planta del dolmen de Canadal segons la proposta de restauració. (Dibuix Benjamí Bofarull).

gions transpirinenques, on els motius geomètrics, i concretament els cercles i figures afins, hi apareixen amb freqüència.

Orientació i tipologia

La llosa que roman dempeus, que, per tot el que coneixem del dolmen, hem de considerar de capçalera, ens permet situar l'orientació al sud, aproximadament a uns 180°. L'altitud és d'uns 220 m

L'apreciació de L. Esteva, en considerar que es tractava d'un dolmen simple, per l'observació de la fotografia de Cazorro, entenem que és del tot encertada.

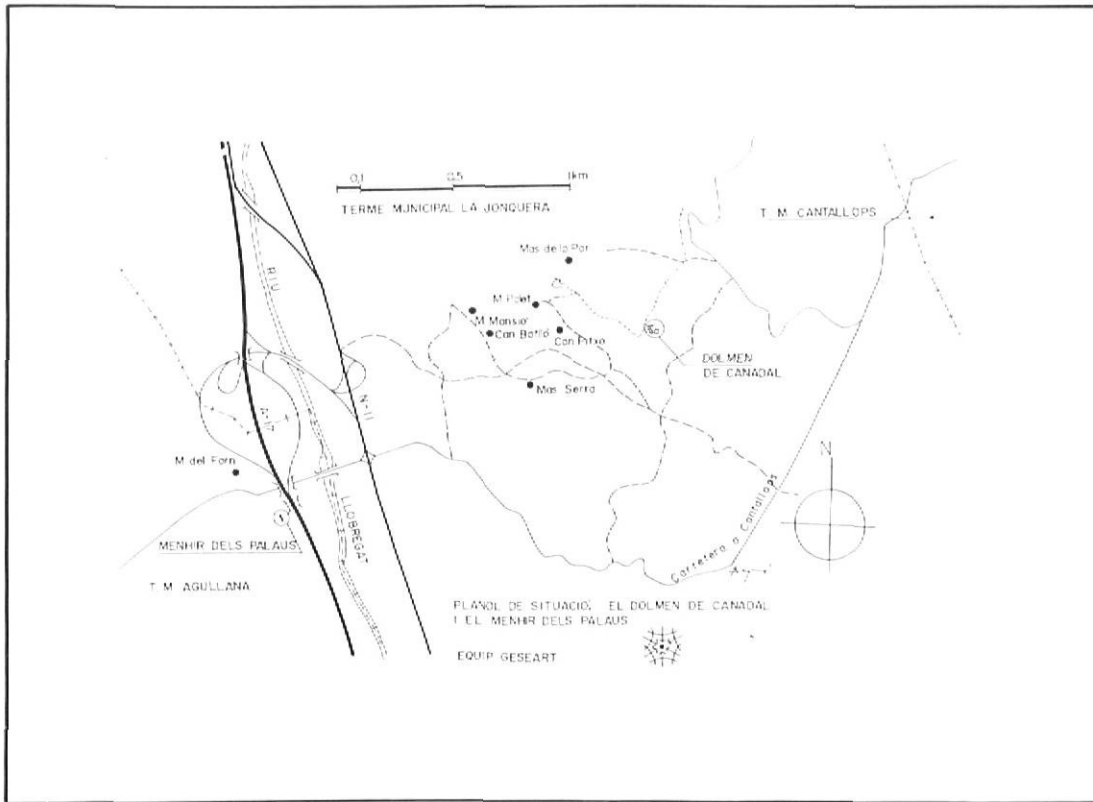
La denominació tradicional de dolmen simple, en la terminologia més actual, pren el nom de *asca amb vestíbul - pou*. És un tipus de sepulcre megalític del 2200-1800 aC que, sobretot després de les recents aportacions de J. Tarrús, es configura com a molt interessant a l'Alt Empordà¹⁸. S'hi poden relacionar els propers dòlmens dels Estanys i del Salt d'en Peió, a Sant Climent Sescebes, donat a conèixer pels signants del present tre-

ball¹⁹, i encara d'altres d'aquesta zona megalítica.

Proposta de restauració

Molts dels dubtes que actualment presenta el dolmen de Canadal probablement quedaran aclarits quan sigui excavat. Després d'aquests treballs indispensables, que poden donar resultats molt positius, no seria gaire difícil reconstruir aquest sepulcre megalític. Hom disposa de la fotografia de Cazorro i de les antigues plantes.

El projecte ha d'ésser minuciosament elaborat per tècnics competents. Es podria apuntar inicialment —sense intenció d'intromissions— que caldria alçar la llosa de ponent i potser seria una decisió encertada construir un mur reforçat, imitant la paret seca que suportava la coberta pel costat de llevant. En darrer lloc, després d'haver refet la coberta amb els fragments dispersos, lligant-la amb formigó i potser amb entramat metàl·lic, caldria col·locar-la al seu lloc. S'hauria de procurar respectar tant com fos possible el grau d'inclinació que

tenia abans de la destrucció del megàlit ²⁰.

Un megàlit amb inscultures: el menhir dels Palaus. Localització i descripció.

En el paratge dels Palaus i en terres del Mas del Forn, a l'Estrada (municipi d'Agullana) una companya d'Agullana ens mostrà una pedra que havia cridat l'atenció. Estava situada en el marge d'un camp i la identificàrem tot seguit com un menhir caigut ²¹.

Actualment, per trobar el menhir dels Palaus cal situar-se a la riba dreta del riu Llobregat pel trencall de la carretera d'Agullana amb la N-II. Just després d'haver passat sota el pont de l'autopista, dirigint-nos cap a migdia, i en un camp una mica enlairat, veurem el menhir araconat i caigut en el marge de llevant. És un bloc de granit de 3,20 m. d'alçada.

El menhir, en la seva posició actual, té tota una meitat encastada a terra. En el costat més estret que queda al descobert s'observa el treball de talla i allisat. Aquest menhir dels Palaus té inscultures a les

El menhir dels Palaus en el seu estat actual.

ENRIC CARRERAS

dues cares més amples, la qual cosa el converteix en un exemplar únic a les nostres comarques.

Les inscultures, com és lògic, només són totalment visibles en un dels costats, el que no toca a terra. Hi veiem, de dalt a baix, un motiu serpentiforme, fet amb un solc profund i ample, de traç segur: dues línies que dibuixen una àmplia corba i que acaben en unes ondes molts marcades als extrems; en el punt d'unió, al centre, creen un angle obtús. A la meitat inferior un altre solc, que té un tram rectilini i que es corba en un extrem, travessa obliquament el dibuix descrit.

Es pot comprovar que l'altra cara del menhir, amagada, també té inscultures, ja que gràcies a la posició de la pedra se'n pot veure l'extrem superior. Al petit espai que ara podem observar, una ondulació o corba insinua un motiu semblant —o de la mateixa tipologia— que el de la cara totalment descoberta. A més, també en el costat amagat, dues incisions força més fines, paral·leles, formen una mena d'esbiaix o escotadura vora l'extrem superior del monòlit.

Els solcs o ranures que dibuixen els temes serpentiformes tenen una amplada, molt uniforme, d'uns 4 cm.

A tall d'hipòtesi: hem localitzat Deciana?

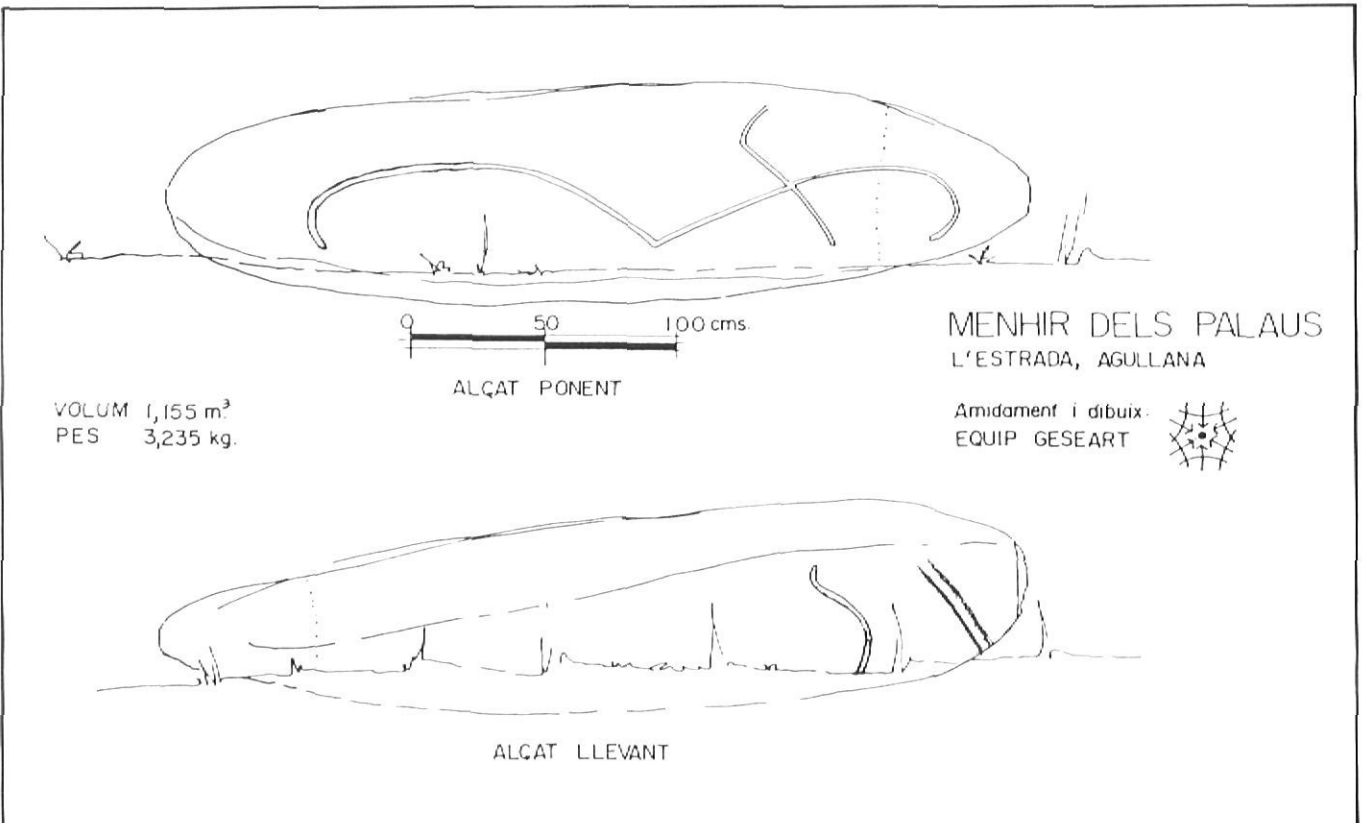
Els Palaus, on hi ha el menhir, és un paratge molt extens situat a llevant del poble de l'Estrada, dins el terme municipal d'Agullana. El topònim ens havia cridat fortament l'atenció com a possible lloc de poblament antic, i més si tenim en compte que per aquest indret hi passa l'antic camí que cal identificar amb la Via Augusta (el nom de l'Estrada té aquest origen). En queda encara un tram considerable, si bé l'empedrat que conserva fa uns quants anys que està enterrat gairebé del tot amb runes.

En aquest territori dels Palaus hem localitzat un jaciment d'època romana en el qual abunden, en superfície, fragments de tègules i d'*opus testaceum*. Les notícies orals, de gran interès, que hem anat recollint sobre troballes casuals fetes en treballar la terra ens

permeten suposar —com a hipòtesi de treball— que es pot tractar d'una necròpolis.

Ens preguntem si aquesta estació arqueològica pot tenir relació amb *Deciana*, la primera *mansio* que es trobava a la Via Augusta al sud del Pirineu (*Summum Pyreneum*). La distància d'aquest lloc fins al coll de Panissars —on hi ha restes molt probables dels Trofeus de Pompeu— és aproximadament d'uns sis quilòmetres, és a dir, pràcticament les 4.000 passes que assenyalen les fonts antigues.

No ens podem estendre sobre aquesta qüestió, que no pertany al tema del present treball, però hem volgut deixar-la apuntada com a simple hipòtesi, ja que ens sembla prou vàlida per a consideracions futures.

En el menhir dels Palaus és perfectament visible la inscultura serpentiforme d'una de les cares, mentre que de l'altra només en queda una petita part al descobert.

La diferència en la pàtina mostra clarament la part de la pedra que havia estat enterrada. Per aquest motiu podem saber quin era l'extrem superior i quina era la base del menhir. Altrament, aquesta circumstància ens demostra també que les inscultures es varen gravar abans que el menhir fos alçat i plantat, ja que una part d'elles quedava soterrada.

El menhir dels Palaus, fins ara inèdit, és el onzè dels coneguts fins avui a la zona megalítica del Pirineu empordanès²². És el primer que presenta inscultures. Com en el cas del dolmen de Canadal, l'hem de relacionar amb el megalitisme de les regions atlàntiques, sobretot franco-portugueses. En aquest sentit, recorda especialment alguns menhirs de Bretanya, si bé els motius sinuosos o serpentiformes són comuns en tota aquesta àrea.

J. Abélanet ha remarcat recentment que no hi ha dubte que els meandres o serpentiformes són "veritables representacions de la serp, símbol evident del món subterrani"²³.

Proposta de restitució

El restabliment del menhir dels Palaus en la seva posició i emplaçament originals seria una obra ben positiva. Aquesta restitució no presentaria cap mena de problema tècnic. En aquest cas l'interès seria doble, ja que permetria la descoberta i visió de les inscultures de la cara avui amagada, de les quals gairebé només sabem que existeixen.

Les nostres indagacions ens han permès esbrinar amb força precisió el punt on es dreçava el menhir. El camp vora el qual ara es troba formava part dels boscos del proper Mas del Forn. L'any 1975, en talar aquest sector del bosc, que era molt dens, amb grans alzines sureres i un espès sotabosc, aparegué el menhir, ja caigut i fins aleshores colgat per la vegetació. Estava situat a la part alta del vessant que forma, vers llevant, aquest terreny. Fou en aquest moment, en eliminar el bosc i roturar-lo, quan hom desplaçà el menhir fent-lo rossolar fins al marge del nou camp de conreu, on avui el veiem.

Joan Badia, Benjamí Bofarull, Enric Carreras i Miquel-Dídac Piñero són membres del Grup Empordanès de Salvaguarda i Estudi de l'Arquitectura Rural i Tradicional (GESEART).

NOTES

1. Lluís Marià VIDAL, *Más monumentos megalíticos en Cataluña*, Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona, cap. XVI, Barcelona, 1894, pàg. 295 (o pàg. 19 de la separata).

2. Joaquim BOTET i SISÓ, *Geografía General de Catalunya*, dirigida per Francesc Carreras Candi, vol. III, Girona, publicat sense data a Barcelonès l'any 1911, pàgs. 17 i 495-496.

3. Manuel CAZURRO, *Los monumentos megalíticos de la provincia de Gerona*, Madrid, 1912, pàg. 28, núm. 17 i pàgs. 51-52.

4. *Guía de Gerona y su provincia*, Ed. Dalmau Carles Pla, tercera edició, Girona, 1918, pàg. 194.

5. Pere BOSCH GIMPERA, *Prehistòria catalana*, Barcelona, 1919, pàg. 113.

6. Pere BOSCH GIMPERA, Lluís PERICOT, *Els sepulcres megalítics de l'Alt Empordà*, Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans, vol. VI, 1915-20, Barcelona, 1923.

7. Antoni ROVIRA i VIRGILI, *Història de Catalunya*, vol. I, Barcelona, 1922, pàgs. 363 i 367.

8. Lluís PERICOT, *La civilización megalítica catalana y la cultura pirenaica*, Barcelona, 1925, pàg. 95, núm. 24.

9. Lluís PERICOT, *Los sepulcros megalíticos catalanes y la cultura pirenaica*, Barcelona, 1950, pàg. 146, núm. 51.

10. Lluís ESTEVA CRUAÑAS, *Sepulcros megalíticos del Alto Ampurdán*, "Corpus de Sepulcros Megalíticos" 9, Girona, 1979, fitxa núm. 13.

11. Lluís Marià VIDAL, *Otros monumentos megalíticos en Cataluña*, Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona, tom X, núm. 1, Barcelona, 1911, pàg. 9-10.

12. "Orientación: Vidal, 1894 = S 20° E = 160°; Vidal, 1911 = S 46° E = 134°. Promedio 147°".

13. "Por la fotografía vemos que se trata (la cubierta) de una laja planoconvexa, frecuente en las disgregaciones de rocas graníticas y, si bien no abundan usadas como cubiertas, se encuentran repetidamente en las paredes; en la fotografía se perciben los retoques de su borde, efectuados por percusión, aunque podrían ser restos de cuñeras para desgajar la pieza de la roca de la cual formava parte".

14. Joan BADIA i HOMES, *L'arquitectura medieval de l'Empordà*, vol. II-A, Diputació de Girona, Girona, 1978, pàg. 208-209 i pàg. 212 nota 29

15. Joan BADIA i HOMES, Benjamí BOFARULL i GALLOFRÉ, Enric CARRERAS i VI-GORÓS, Miquel Dídac PIÑERO i COSTA, *El patrimoni cultural, històric i monumental*.

Dossier l'Albera, Revista de Girona, núm. 117, Girona, 1986, pàg. 39.

16. El divendres 24-10-86 dos dels signants d'aquest escrit (Carreras i Piñero) aconseguiren localitzar el dolmen, després d'una recerca d'unes quantes jornades. El grup l'estudià el 28-10-86 i el 12-11-86.

17. El dolmen, com ja hem indicat, suposem que es troba en el mateix estat que el veieren Bosch Gimpera i Pericot l'any 1920. Cal, però, fer constar que aquests autors no esmentaren per res la llosa caiguda de ponent ni la paret seca desapareguda del costat de llevant i, en canvi, veien uns suposats trossos d'una llosa d'aquesta banda. Malgrat tot, estem convençuts que aquests arqueòlegs trobaren el dolmen bàsicament tal com ha arribat als nostres dies.

18. Josep TARRÚS i GALTER, *El megalitisme de l'Albera, la serra de Roda i el cap de Creus, problemes i evidències per a un nou intent de síntesi*, I Jornades d'Estudi de l'Albera, la Jonquera, 1986, inèdit.

19. J. BADIA, B. BOFARULL, E. CARRERAS, M.D. PIÑERO, op. cit., 1986, pàgs. 38-39 i 46.

20. Durant les recerques del nostre grup en aquests paratges hem identificat, a Canadal, l'abric del Mas Palet com a jaciment prehistòric, al nord d'aquest mas i en un aflorament granític que té al cim una roca basculant. Hi recollírem superficialment un gra de collar d'os.

A uns 100 m. al NW del dolmen de Canadal hi ha un altre abric amb nivell de terra. La seva exploració podria donar resultats d'interès.

21. Dolors Verdú fou qui primerament mostrà als membres del nostre grup —Carreras, Piñero— el menhir dels Palaus, el dimecres 12-10-86; l'estudiàrem el 16-10-86 i el 12-11-86. Més tard Joan Verdú i Costa, pare de la nostra amable col·laboradora, ens explicà on i com havia estat trobat i el seu trasllat al lloc actual, fets que ell presencià. Agraïm a tots dos les seves valuoses informacions.

22. Els menhirs coneguts són els següents: *la Pedra Dreta* (Maçanet de Cabrenys); *la Pedra Dreta* o del Frare (Agullana); *el Quer Alumet* (Campmany), de la *Vinya Monera* (Campmany — traslladada a Barcelona; situació original localitzada); de *Vilartolí* (Sant Climent Sescebes); de *la Murtra* (Sant Climent Sescebes); del *Puig Castellar* o de *Roca Blanca* (Espolla-caigut); del *Mas Roquer* dit, "de Vilamaniscle" (Rabós d'Empordà); i dels *Estanyes II* (caigut) (la Jonquera).

Vegeu J. BADIA, B. BOFARULL, E. CARRERAS, M.D. PIÑERO, op. cit. 1986, pàg. 40 i *El dolmen de Dolines, fita del territori del monestir de Sant Quirze de Colera*, Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos, vol. 16, Figueres, 1983.

23. Joan ABÉLANET, *Signes sans paroles. Cent siècles d'art rupestre en Europe occidentale*, col. "La Mémoire du temps" (dirigida per Jean Guillaime), vol. 5, Hachette Littérature, Paris, 1986, pàg. 98.